

Bezoek aan Urk

*'Te negen ure kregen wij Urk in 't gezicht,
dat zich bevallig uit de zee opdoet, wegens
deszelfs hoogte, kerk, en groenen oever.
Daar de haven te droog was, konden wij
niet binnenloopen, maar seinden om een
boot. Gelukkig waren de Urkenars, die in
menigte aan het strand gekomen waren,
in den waan dat wij de inspecteurs der
zeeweeringen waren, en zond men ons
eene visschersschuit toe, die ons met onge-
looflijk veel moeite naderde, innam en aan
wal bracht. De visschers, ons ziende, von-
den zich te leur gesteld en dropen af'*
(Jacob van Lennep, 1823).

Visserdorp Urk

Urk is, net als Schokland, relatief kort een eiland geweest. Tot in de middeleeuwen waren beide zandopduikingen via het veen met elkaar en met het 'vasteland' verbonden. Stormvloed en hadden tot gevolg dat steeds meer veen afbrokkelde. Schokland werd in 1859 geëvacueerd. De Zuiderzee had meer moeite met de keileemhoogte van Urk. De aanleg van de

Noordoostpolder maakte een einde aan het eilandbestaan. Omringd door water lag het voor de hand dat de visserij de belangrijkste bron van bestaan zou worden – op de Zuiderzee, maar vooral ook op de Noordzee. Vanaf 1820 werd de Zuiderzee-visserij op ansjovis steeds belangrijker.

De gezouten ansjovis ging voornamelijk naar Duitsland. Met de negentiende-eeuwse bloeiperiode van de Zuiderzeevisserij nam ook de bevolking toe. Telde het eiland rond 1850 1200 inwoners, vlak voordat Urk eiland-af werd, was het inwonertal opgelopen tot 3300. Het belang van de visserij is alleen maar groter geworden. Ook nu is 80 % van de bevolking van het inmiddels 20.000 inwoners tellende dorp afhankelijk van de visserij. De Urkers vissen voornamelijk buitengaats. Door de verbeterde verbinding met het vasteland kon de visafslag op Urk uitgroeien tot een van de grootste van West-Europa. De meeste vis komt niet meer via de haven naar de visafslag, maar over de weg. Al in Harlingen of Lauwersoog wordt de vangst aan wal gebracht om met koelwagens naar Urk te worden vervoerd. De visverwerking zorgt voor een grote bedrijvigheid op Urk. Recent kreeg de visserijsector zware klappen. De olieprijsen rijzen de pan uit en de Rijksoverheid kondigde een saneringsregeling aan. De Urker vissersvloot krimpt en krimpt.

Als meeuwen op een rots

De structuur van het oude dorp laat zien dat de Urkers met de ruimte hebben moeten woekeren. De huizen staan dicht opeengepakt op de keileembult. Karakteristiek zijn de stegen en plaatsjes tussen de huizen, al zijn de meeste nu afgesloten. De Urkers waren klein behuisd. De gezinnen waren daarentegen groot. De straat werd het verlengstuk van het huiselijk leven. Men hing er de kleding te drogen, maakte er de vis schoon en netten werden er gedroogd en gerepareerd. De hoge bevolkingsdichtheid maakte Urk vatbaar

voor besmettelijke ziekten. Als er tyfus, pokken, Spaanse griep of pest uitbrak, nam deze snel epidemische vormen aan. Na 1900 liepen de opbrengsten uit de visserij sterk terug. Veel Urkers probeerden een bestaan te vinden door het drijven van een winkeltje. In de jaren dertig telde Urk niet minder dan 110 winkeltjes, één winkel per dertig inwoners.

Niet op zondag

Leven met de gevaren van de zee maakte de eilandbewoners godvruchtig. De Urkers hebben hun eigen lijntje met het

Opperwezen. Toen rond 1600 in Holland de roomse godsdienst verboden was, werd op Urk nog steeds de mis gecelebreerd. Schepen vol 'papen' voeren naar het eiland om de verboden missen bij te wonen. Dat veranderde toen Urk in 1660 onder Amsterdams bestuur kwam te staan en er een protestantse wind over het eiland woei. In de negentiende eeuw werden de Urkers steiler in de leer. Orthodox zijn de Urkers gebleven. 's Zondags gaat bijna iedereen naar de kerk. Bordjes achter de ruiten roepen de toeristen op de zondagsrust te eerbiedigen.

NOP – ‘Nederlands Onderduikers Paradijs’

De aanleg van de Noordoostpolder (NOP) vond plaats in een roerige tijd. Begonnen werd in 1936, midden in de crisisjaren. Werklozen werden tewerkgesteld. De polder viel in 1942 droog. Het bouwrijp maken van de polder vond in de oorlogsjaren plaats. De Duitsers stonden dit toe, omdat ze de NOP als een proefproject zagen voor de kolonisatie van Oost-Europa. Mannen konden hun tewerkstelling in Duitsland voorkomen door in de polder te gaan werken. Ook duizenden onderduikers vonden er een toevlucht. Omdat materiaal en machines schaars waren, ging veel met man- en paardenkracht. In 1944 verdween de welwillende houding van de Duitsers, toen de Engelsen de polder gebruikten voor het droppen van wapens voor het verzet. Bij een grote razzia pakten de Duitsers zo'n 2500 onderduikers op, die alsnog in Duitsland te werk gesteld werden.

Voorbeeldige Noordoostpolder

Het belangrijkste motief voor de aanleg

van de Noordoostpolder was de voedselvoorziening. Men ging uit van een agrarische gemeenschap. De inrichting was rationeel. De hoofdkern Emmeloord ligt in het midden. In een straal van 7 km ligt een krans van tien dorpen. Wegen verbinden de dorpen als spaken in het wiel met het centrum. Alleen Urk verzet zich tegen deze hiërarchie en ligt als enig dorp aan het IJsselmeer.

De polder moest een voorbeeld worden voor Nederland. Elke boerderij, elk huis, elke kerk en winkel werd door het Rijk gebouwd. Tussen 1947 en 1957 werd de polder gekoloniseerd. Zelfs de bevolking werd uitgetekend. Het Rijk hield greep op de bewoners door de boerderijen en huizen uitsluitend te verpachten en te verhuren. De kandidaten voor een landbouwbedrijf werden aan een strenge selectie onderworpen. Landarbeiders, middenstanders, onderwijzers, dominees en ambtenaren ondergingen een vergelijkbare procedure. Er dienden nette gezinnen naar de polder te komen. De kandidaten moesten gehuwd zijn of duidelijke trouwplannen hebben. De levenswandel moest

onberispelijk zijn. Er werd geïnformeerd naar godsdienst, kerkbezoek, politieke en financiële betrouwbaarheid en zedelijk gedrag. Actieve deelname aan de kerk en verenigingen werd verlangd. Voor mensen met een 'fout' oorlogsverleden was geen plaats. Lichamelijke of geestelijke afwijkingen in het gezin waren een reden om buiten de boot te vallen. Bij een on-aangekondigd huisbezoek bleef geen kast, geen richel ongezien.

De modelsamenleving kon maar deels gerealiseerd worden. De politiek wees prioriteitsgroepen aan. Walcherse en Friese boeren, die door ruilverkavelingen hadden moeten wijken, moesten in de nieuwe polder opgevangen worden. Tevens werd grond beschikbaar gesteld aan Zeeuwse boeren, die landloos waren

geworden door de watersnoodramp in 1953. Pioniers, die werkten bij de aanleg van de polder, waren door het Rijk gelokt met de belofte, dat ze een streepje voor zouden krijgen bij de verdeling van de bedrijven. Uiteindelijk ging slechts 18% van de bedrijven naar vrije gegadigden. Aan hen werden zeer hoge eisen gesteld. Zij moesten immers nog iets goedmaken van de doelen die de directie had gesteld.

Urker schedels

De Urkers raakten bij de drooglegging van de Zuiderzee hun visgronden kwijt,

maar in de nieuwe Noordoostpolder kregen ze geen voet aan de grond. De Rijksdienst voelde zich verplicht te onderzoeken of de vissers van Urk in aanmerking kwamen voor een boerenbedrijf. Meten = weten. Wetenschappers zagen hun kans schoon om schedelonderzoek te doen. In 1938 werden 721 'Urker koppen' opgemeten. De deskundigen kwamen tot de conclusie dat de Urkers 'achterlijk' waren. Onderwerp van onderzoek waren de Urkers al langer. De grondlegger van de rassentheorie, de antropoloog Blumenbach, publiceerde

in 1828 een onderzoek, waarin hij zestig menselijke schedels vergeleek, waaronder die van een Urker. Volgens Blumenbach wijken de Zuiderzeeschedels af door een sterk terugwijkend voorhoofd, dus met minder ruimte voor hersens. Blumenbach meende dat hij op de zuivere nakomelingen van het 'Bataafse oerras' was gestuit. Sindsdien werd Urk onophoudelijk bezocht door wetenschappers. Ze meenden de missing link tussen de moderne mens en de Neanderthaler gevonden te hebben. Een Hilversumse arts ontvreemde in 1877 drie schedels

van het Urker kerkhof. De Urker schedels werden lange tijd in het Utrechts Universiteitsmuseum tentoongesteld. In 2010 zijn de schedels op de begraafplaats van het 'Kerkje aan de zee' herbegraven.

Boerderijen en landarbeiderswoningen

Het Rijk bouwde alle boerderijen in de Noordoostpolder. De 1800 boerderijen werden in pacht uitgegeven. Om de kosten te drukken zijn de woningen in serie gebouwd. Het meest in het oog springen de boerenschuren van schokbeton.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog was er schaarste aan bouwmaterialen en bouwvakkers. Daarom werd gekozen voor montagebouw. De voorgefabriceerde betonnen wandelementen konden op het erf in een paar dagen in elkaar gezet worden. De versterkingsribben geven de schuren het voorkomen van Saksische vakwerkschuren. Er zijn bijna 1.000 van deze schuren gebouwd. Ze voldoen kennelijk goed, want de meeste zijn nog in gebruik. Door kleine variaties, zoals een raampje hier of daar, is elke schuur toch uniek geworden.

De akkerbouwbedrijven hadden veel landarbeiders nodig. Men was huiverig om ze in dorpen te huisvesten: *'tamelijk grote gehuchten met een eenzijdige arbeidersbevolking zijn dikwijls broeiest van ontevredenheid en extremistische ideeën.'* Daarom werd gekozen voor een rijtje van drie tot zes arbeiderswoningen bij de boerderij. Iedere woning kreeg een lapje grond voor het kweken van groenten en het houden van kippen, een varken en geit: *'als de mensen de heele avond staan te kletsen gaan ze, doordat ze elkaar beïnvloeden, ontevreden naar bed, maar indien*

ze 's avonds op hun eigen grond hebben gewerkt en om hun huis gelopen, gaan ze tevreden naar bed.' Van deze landarbeiderswoningen zijn er 1000 gebouwd. De voortschrijdende mechanisatie in de landbouw maakte veel landarbeiders overbodig. De brommer en auto maakten het voor landarbeiders bovendien mogelijk om verder van het bedrijf te wonen. Ze trokken naar de dorpen en de arbeiderswoningen werden verkocht als zelfstandige woning, of vakantiehuis.

Monumenten van Wederopbouw

De Noordoostpolder ademt spruitjeslucht. Het is een levend museum van de wederopbouwjaren. Voor de planning van de dorpen werd Granpré Molière ingehuurd. Hij was de animator van de 'Delftse School'. Deze stroming stond een 'nederige architectuur' voor: sober, traditioneel, gebruikmakend van rode baksteen en puntaken. Zelfs in Emmeloord werden stadse elementen vermeden. Elk dorp kreeg drie kerken: een hervormde, gereformeerde en rooms-katholieke. Ook kreeg elk dorp drie scholen, verdeeld over de geloven.

Nagele is het enige dorp waarvoor ‘moderne’ architecten aangetrokken werden. Bekende architecten als Cornelis van Eesteren, Gerrit Rietveld, Aldo van Eyck en tuinarchitecte Mien Ruys gaven in de jaren vijftig het dorp met strakke lijnen vorm. Het dorp is gebouwd volgens de principes van het Nieuwe Bouwen: licht, lucht en ruimte. Er werd gebruikgemaakt van glas en beton en alle gebouwen kregen platte daken. De woningen zijn gegroepeerd rond een centrale groene ruimte. Verspreid over deze brink liggen de kerken, scholen en het winkelcentrum.

De drie scholen worden gerekend tot de Top 100 van wederopbouwmonumenten in Nederland. Zestig jaar na de bouw is Nagele geen landarbeiderdorp meer. De woningen zijn verouderd. De winkels staan leeg. Er is sprake van verval en vergrijzing. Anno 2022 krijg je niet echt het gevoel dat de redding nabij is. Met de andere dorpen in de Noordoostpolder is het niet veel beter gesteld.

In een leeg meer is het slecht vissen

De IJsselmeervisserij hangt aan een zijden draadje. Er zit te weinig vis in het IJs-

selmeer. Na de afsluiting van de Zuiderzee mochten de vissers aanvankelijk niet klagen. Het zoete water bracht een ongedachte rijkdom aan vis. De IJsselmeerpaling werd beroemd. Vlak na de Tweede Wereldoorlog bestond de IJsselmeervloot uit bijna 1000 vissersschepen. In de jaren tachtig was de vloot teruggelopen tot 100. Wel was de aanvoer per schip veelvoudigd. Volendam was de grootste thuishaven met 30 IJsselmeervissers, en 10 Noordzeekotters. Urk had de grootste vloot: 150 schepen visten op de Noordzee, ‘slechts’ 17 op het IJsselmeer.

Gevist wordt vooral op paling en baars, die per kilo het meest opbrengen. De visserij op spiering is sinds 2012 verboden. Nieuwkomer is de Chinese wolhandkrab. Deze exoot werd tot voor kort als plaag gezien. Maar bij gebrek aan andere vis betekent de krab een mooie aanvulling op het inkomen.

De vissen hebben het moeilijk in het IJsselmeer. Paradoxaal is de verbeterde waterkwaliteit een belangrijke oorzaak. Het water is namelijk zo schoon dat vis er nauwelijks kan leven. Vroeger, toen alles beter was, werd rioolwater ongezuiverd geloosd. Fosfaten en meststoffen zorgden voor een welige bloei van plankton. Deze biomassa staat aan de basis van de voedselketen.

In 2020 waren nog zo'n dertig visserij-bedrijven op het IJsselmeer actief, met ongeveer zestig vissers. De overheid doet met een uitkoopregeling haar best de visserij verder te beperken. Na de Zuiderzeevervisserij wordt nu ook de IJsselmeervervisserij folklore. Intussen gaat de visverwerking op Urk door, met kweekzalm uit Noorwegen, tong en schol uit de Noordzee en Alaska.

Lengte via LF: Blokzijl – Schokland 39,5 km

De veerboot naar Enkhuizen vaart niet op zondag en alleen in jul-aug.

 Urk: jul-aug niet op zondag
de-zuiderzee.nl

 Urk Museum het Oude Raadhuis MK •
De Vuurtoren • Visafslag gratis **Marknesse**
Bezoekerscentrum Waterloopbos

 Lemmer Fem aan het Dok, Kortestreek
13 • Brasserie no. 14, Kortestreek 14 • La
Cantina, Visserburen 31 **Urk** De Oude
Bakkerij, Wijk 4-20 • De Zeebodem Wijk 1
67 • Het Achterhuis (boven de visafslag),
Burgemeester J. Schipperkade 2 • Baarsen,
Klifweg 2 **Marknesse** Paviljoen Het Proef-
Lab, Voorsterweg 34 **Kraggenburg** Netl
paviljoen, Leemringweg 19

 Lemmer (4), **Tollebeek** (1), **Urk** (3),
Kraggenburg (1)

 Lemmer Lemsterhop, Frieseweg 2
Urk 't Urkerbos, Vormtweg 9 **Kraggenburg**
Kallumaan, Leemringweg 19

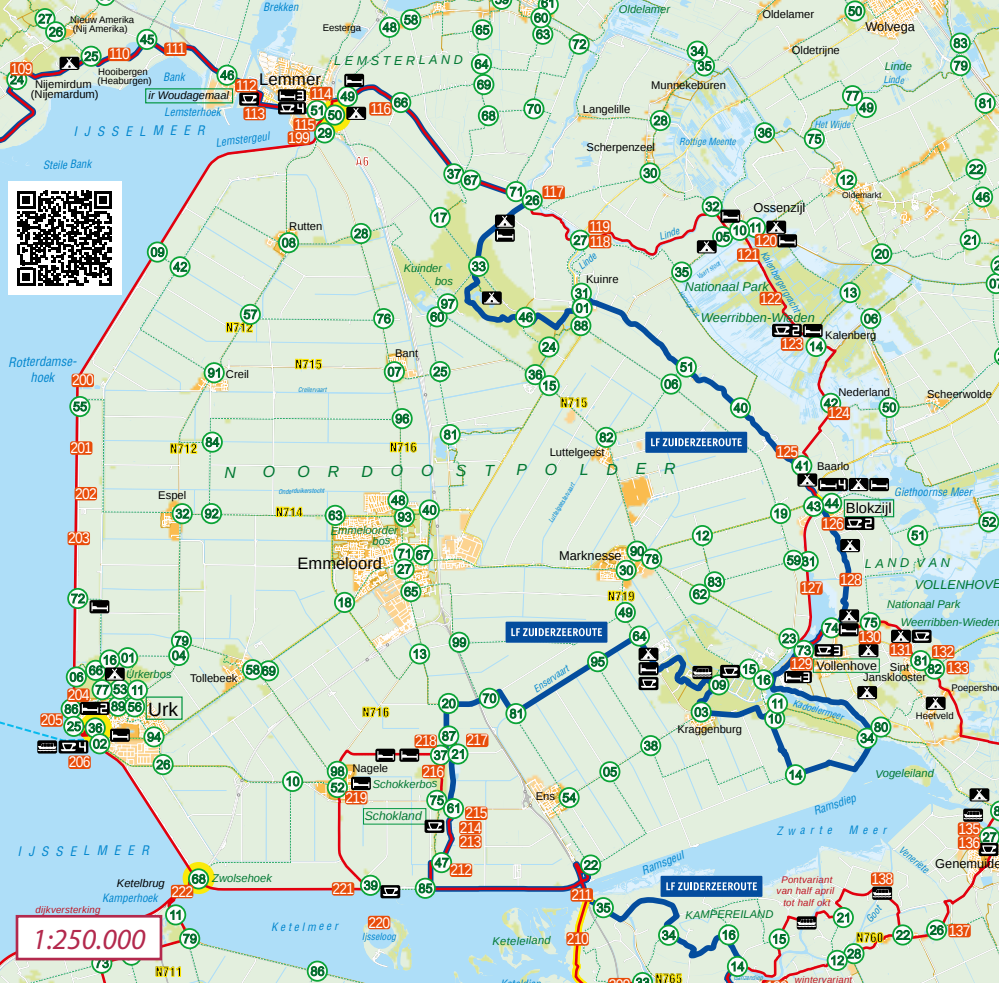
Meer info: www.buijten.nl/zuiderzee

Lemmer – Urk – Ketelbrug 32,8 km

Kijkpunten

- 199** Gemaal Buma 1936 is het eerste bouwwerk van de Noordoostpolder.
- 200** Rotterdamse Hoek. Een bakstenen toren uit 1950 is een baken voor de scheepvaart. De dijkhoek ontleent zijn naam aan het Rotterdamse oorlogspuim dat verwerkt is in de nieuwe dijk en polderwegen.
- 201** Op de plek, waar in 1939 het laatste gat in de Westmeerdijk werd gesloten, staat een herinneringstafel.
- 202** De Noordoostpolder is naar binnen gekeerd. Geen dorp, geen boerderij, bijna geen weg reikt tot aan de ringdijk.
- 203** Windturbines maken van de NOP een landschap van de 21^e eeuw.
- 204** Het Urkerbos is aangelegd op zandplaten. Toen Urk nog een eiland was, lagen hierop zeehonden te rusten.
- 205** Urk. Maak een rondgang door de ginkies. Beklim de vuurtoren. Bezoek Museum het Oude Raadhuis, IJsselmeervisafslag en botterwerf.
- 206** Gemaal Vissering 1942.

26 NOORDOOSTPOLDER Lemmer – Urk – Ketelbrug

Lengte 32,8 km

199 De drooglegging van de **Noordoostpolder** (NOP) startte in 1936 met de aanleg van de 54 km lange **IJsselmeerdijk**. **Gemaal Buma** is het eerste bouwwerk van de NOP. Het rijksmonument is ontworpen door Dirk Roosenburg, die ook de gemalen van de Wieringermeer en de sluizen van de Afsluitdijk bouwde. Tot het gemaalcomplex behoort ook de **Lemstersluis**.

200 Een simpele lichtopstand markeert de **Rotterdamse Hoek**. De bakstenen toren

is gebouwd in 1950 en is een baken voor de scheepvaart. De dijkhoek dankt zijn naam aan de aanvoer van puin uit Rotterdam. Mei 1940 werd het centrum van Rotterdam platgebombardeerd. Een deel van het puin werd naar de NOP verscheept om verwerkt te worden in de nieuwe dijk. Na de oorlog zijn ook veel wegen in de NOP met Rotterdams puin verhard.

201 Op 3 oktober 1939 hield Urk op een eiland te zijn. Toen werd het laatste gat in de **Westermeerdijk** gesloten. In 1996

werd op deze plek een granieten herinneringstafel onthuld.

202 Zoals Urk naar buiten gericht is, zo is de **Noordoostpolder** naar binnen gekeerd. Geen dorp, geen boerderij, bijna geen weg reikt tot aan de ringdijk.

203 **Windturbines** maken van de NOP een landschap van de 21^e eeuw.

204 Het **Urkerbos** is aangelegd op de Staart van Urk. Toen Urk nog een eiland was, lagen hier zandplaten waarop zeehonden lagen te rusten.

203 Langs de IJsselmeerdijk doemt **Urk** op als een in zee uitstekende kaap. Urk ligt op een keileembult. Het Zuiderze-eiland is door de inpoldering van de Noordoostpolder op het droge komen te liggen. Urk is nog altijd een levendig vissersdorp. Maak een rondgang door de ginkies en havens.

204 **Gemaal Vissering** is pas na het droogvallen van de polder in 1942 in werking gesteld. In eerste instantie gebeurde dit met stoommachines, omdat diesel en dieselmotoren als gevolg van de oorlog niet beschikbaar waren.

Ginkies op Urk

Van het oude Urk bleef de structuur van kromme straatjes bewaard. Op het hoogste punt staat de **vuurtoren** uit 1844, die 's zomers te beklimmen is. Huisjes kleumen dicht opeen tegen de keileembult. De groengeschilderde houten huizen vertonen verwantschap met de huizen van Marken en Volendam. Over de punthekjes hing de visser zijn netten te drogen. De was wordt nog steeds op straat in gedraaide touwen zonder knijpers opgehangen. Hellende

stegen ('ginkies') leiden naar de haven en het strand. Vijftig meter uit de kust steekt een veldkei net boven het water uit. Volgens een legende komen de Urker kinderen van de '**ommelebohmelestien**'. In de Westhaven liggen historische botters. Ze worden gerestaureerd op de antieke **werf**. Vol bedrijvigheid is de Nieuwehaven met kleine IJsselmeerkotters en grote voor de Noordzee. In de **IJsselmeervisafslag** wordt 's middags vis geveild; deze is dan vrij toegankelijk. In **Museum het Oude Raadhuis** is onder meer de Urker klederdracht te zien. Open apr-okt ma-za. "Op zondag zijn wij vanzelfsprekend gesloten."

Windmolens rond het IJsselmeer

Als fietser merk je het snel genoeg: het IJsselmeer is de windhoek van Nederland. Leuk als je wind mee hebt, maar het kost een hoop energie als je er tegenin moet fietsen. Friesland en Flevoland zijn bovendien dunbevolkt. Niet zo gek dus dat voor het bouwen van windturbines het oog op het IJsselmeergebied is gevallen. Sinds de jaren tachtig zijn de windturbines prominent in het landschap aanwe-

zig. Opvallend was het grote draagvlak bij de bevolking. Boeren en particuliere coöperaties namen de energieproductie in eigen hand. Boven menig boerderijdak wiekt een molen. Na dit pionierswerk stichtten de elektriciteitsbedrijven molens en windparken, o.a. buitendijks bij Lelystad (1996) en Urk (1997).

In 2014 is bij Urk begonnen met de bouw van een nieuwe generatie windmolens. Van de 86 turbines werden er 38 binnendijks geplaatst en 48 in het IJsselmeer. Het windpark wekt genoeg energie op om ruim 400.000 huishoudens van elektriciteit te voorzien. De nieuwe molens vervangen 55 windturbines uit 1997. Verbetering van de techniek zorgt ervoor dat de molens veel meer energie opwekken. Er is veel protest tegen de molens. Met een hoogte van 190 m zijn het dan ook niet alleen windvangers. Rest nog één vraag: als windmolens zoveel wind vangen, heeft de fietser dan minder last van tegenwind? Intussen zijn er veel initiatieven voor de aanleg van zonneparken. Boeren zien wel brood in het opstellen van honderduizenden zonnepanelen op hun grond.